

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Суг-Аксынская общеобразовательная школа
Сут-Хольского кожууна Республики Тыва

668150, Сут-Хольский кожуун с. Суг-Аксы, ул. Чогаалчылар, 20
раб. тел. 8-394-45-21-272

«Рассмотрено»
Руководитель МО
_____/Монгуш А.А./
Аксы

Протокол № 1 от
«21» 08 2023 г.

«Согласовано»
ЗД по УВР
МБОУ СОШ с. Суг-Аксы

Ондар /Ондар Д.С./
«30» августа 2023 г.

Рабочая программа
по родному языку
3 класс

Составитель: Яндара Д.О.

Тайылбыр бижик

3-ку класска Тыва дыл программазын Куруне стандартынга ундезилеп тургускан. 2 – 4 класстарга программаларны А.К.Ойдан-оол тургускан. Тыва Республиканын Ооредилге яамызынын национал школа хогжудер институту–2008 чыл. 3-класска ооредилге номун Федералдыг куруненин нити ооредилге стандарттарынын негелделеринге дууштур тургускан. Авторлары: Ш. Ч. Сат, Н. Ч. Дамба, Н. М. Ондар. Тыва дыл 3 класс Кызыл: Национал школа хогжудер институт, 2013. Ажылчын кыдырааш, 3 класс, Н.Ч, Дамба Кызыл – 2013. Тыва Республиканын нити ооредилгезинин национал-девискээр эге школанын оореникчилеринин ниити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланган. **Оон кол сорулгалары мындыг:**

- Оореникчилернин чогаадыкчы болгаш интеллектуалдыгшаан, бар курлавырын, сундузун, сонургалын даштыкы хурээлелге, улусчу культурага, торээн дылынга, улусчу педагогикага даянып тургаш сайзырадыр;
 - ал-бодунга, ог-булезинге, торелдеринге, чонунга, социал хурээлелге, кижиторелгетенге, Будун делегейге хундуккел болгаш олар дээш харыысалга оореникчинин саг;
 - билигнин шингээдиринин болгаш дуржулганын, ол ышкаш ооредилгенин янзы-буру хевирлеринин системазын уругларнын этнопсихологтуг онзагайларын болгаш назы-харын барымдаалап чедирер;
 - уругларнын айыыл чок чоруун хандыраар, мага-бодунун болгаш психиктиг кадыкшылын улусчу дидактика аргалары-биле камгалаар, быжыктыраар;
 - уругнун бот-тускайлан онзагайларын кадагалаар болгаш анаа деткимчени коргузер.
- Уругнун мозу-будужун болгаш онзагайларын сайзырадыры, бир дугаарында, оон янзы-буру дуржулгазынга (медереп, хол-биле тудуп, кылып билир дээш оон-даа оске) даянган болур.

Класс бурузунун программы беш-беш болуктерден тургустунган: 1) «Уннер болгаш ужуктер», 2) «Состер», 3) «Домак», 4) «Харылзаалыг чугаа», 5) «Чараш бижилге».

3- ку класска программанын кезектери:

Фонетика, грамматика, шын бижилге болгаш чугаа сайзырадылгазы – 68 шак.

1. Катаптаашкын
2. Чугаа
3. Чугаа уннери. Ужуктер.
4. Домак
5. Сос
6. Созуглел. Харылзаалыг чугаа
7. Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары

Чараштыр бижилге

Бижилге гигиеназынын чанчылдарын быжыглаары: бижилге уезинде шын олураары, кыдыраашты шын салып билири, демир-ужукту шын тудары дээш оон-даа оске.

Удаа-дараа дакпырлап чоруур кезектерлиг ужуктер болуун бижири. Кезектеринин болгаш каттыжыышкыннарынын чоорту нарыыдап олураарын барымдаалап биче болгаш улуг ужуктернин болкутерин бижири:

1. и, ш, Й, Ш, П, р, т, г;
2. л, м, Л, М, я, Я, А;
3. у, ц, щ, У, Щ, Ч, ч;
4. с, С, е, Е, о, О, оО, а, д, б;
5. ь, Ы, Ы;
6. н, н. ю, И, Ю, кК
7. вВ, зЗ, эЭ. жЖ, хХ, фФ;

8. у, у, Г, П, Т, Р, Б, Д.

3-ку класстын оореникчилеринин билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чанчылдарынга кол негелделер:

Оореникчилер 3- ку классты дооскаш, дараазында билиглерни шингээдип алган турар: тыва алфавиттин ужуктери; ажык болгаш ажык эвес уннернин демдектери; кыска, узун, ок-биле адаар ажык уннер; куштуг дулей болгаш кошкак дулей ажык эвес уннер; ыткыр кошкак ажык эвес уннер; состу кожуреринин дурумнери. Состун тургузуун уткалыг кезектерге чарып билир; артынчыларны шын бижип билир; дефистеп бижиир нарын состерни шын бижип билир. Чугаа кезектерин практика кырында шын хереглеп, ылгап билир. Домактын кол болгаш ийиги черге кежигуннерин тодарадып билир.

Оореникчилернин чедип алган турар мергежилдери:

- состерни, домактарны болгаш 50 – 55 хире состуг созуглелдерни артык ужуктер киирбейн, херек ужуктерни кагбайн, хажыдышкын чокка, арыг, чараш болгаш шын бижиир;

- состерни слогтарга чарар, слогтар езугаар кожурер;

- кижилернин аттарын, хоорай, суурлар, хемнер болгаш черлер аттарын улуг ужук-биле бижиир;

аът, оът, эът дээн чергелиг ок-биле адаар ажык уннуг состерни кадыг демдек – биле; саннар, шеттер дээн чергелиг состерге ийи ужукту дакпырлап бижиир;

фонетиктигсайгарылганы кылыр; состе каш ун болгаш каш ужуктун дес-дараалашкаан тодарадыр;

состе уннер болгаш ужуктернин санын тодарадыр (аът, сан, дээр дээш оон-даа оске);

-ла, -ле, -на, -не, -даа деп артынчыларны дефис – биле бижиир;

соске шын айтырыг салгаш, оон дузазы-биле чувени илередир, чувенин демдээн илередир, чувенин кылдыныын илередир состерни тодарадыр;

домакка состерни шын харылзаштырар; кол сос болгаш соглекчини тодарадыр;

домактын эгезинге улуг ужукту хереглээр, соолунге улуг сек, кыйгырыг, айтырыг демдектерин салыр;

айтырыглар езугаар 40 – 70 хире состуг созуглелдин эдертиин бижиир, бердинген темага 4-5 состуг домактарны тургузар болгаш бижиир.

Албан шингээдир билиглер:

Тыва дыл дугайында билиглер.

Фонетика. Графика. Орфография.

Лексика.

Чугаа кезектери.

Состун тургузуу

Домак. Интонация. Пунктуация.

Созуглел. Харылзаалыг чугаа.

“Тыва дыл” деп эртемниң материал-техниктиг хандырылгазы

Ук эртемни өөредип турда, албан турар уjurлуг чүүлдер:

Эге школаның библиотеказының фондузунга албан турар уjurлуг документилер болгаш номнар:

- авторлуг программалар;

- Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал өөредилге яамызының сүмелээн өөредилге номнары;

- “Тыва дыл” деп эртемни башкылаарда ажыглаар методиктиг сүмелер;

- “Башкы” сеткүүлү;

- өөреникчилер-биле ажылдап тургаш ажыглаар янзы-бүрү карточкалар, азар таблицалар;

- дузалал литература (справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар дээш оон-даа өске).

Амгы үениң негелдези-биле турар уjurлуг чүүлдер:

- өөредилге-техниктиг херекселдер;
- янзы-бүрү көргүзүг материалдары (электроннуг таблицалар);
- мультимедийлиг компьютер;
- принтер.

Кичээлдин чуруму	Кичээлдин темазы.	Уези		Кичээлдин ин шагы	Планнаттынган туннелдер.			Уругларнын билиг, мергежилдеринг е негелделер.
		план	факт		бот-тускайлан онзагайлары	метапредметтиг	предметтиг	
Бирги болгаш ийиги класска ооренген чуулдерин катаптаары.								
1.	Домак.Домактын чугула кежигуннери.			1	Бодунун билиин сайгарып, куусеткен ажылын шын унелеп, демдек салып билиринге тускай аргаларны башкынын дузазы-биле чогаадыр. Ооредилгени медеделдиг, сорулгалыг болгаш амыдырал – биле харылзаалыг кылдыр тургузар.	Салдынган сорулгага дууштур кылыр ужурлуг ажылды планнап, хайгаарап, оон туннелинге чедеринин болдунар аргаларын тодарадып билирин ооредир. Сорулганы шын салып, ону чедип аларынын аргаларын дилеп , тып билирин ооредир.	Ооренген билигелеринге бодунун бодалын шын, дес-дараалаштыр илередип билири. Шын, чазыг чок бижири дээрге-ле ун, ужуктун дурумнерин шын сактып, оларнын аразында ылгалын билип алырында деп чувени билиндирер. Ун, ужук дугайында билиин улам-на ханыладыр. Ун, ужук анализин шын, тода,дес-дараалаштыр кууседири.	-ун,ужукту ылгаары. -домакта соотерни санаары; -состен уннерни ылгаары Домактын тургузуун, ону шын бижирин билири; Домактын утка аайы-биле хевирлери Созуглелди шын, частырыг чок дыннап бижири. Ооренген дурумнерин шын сагып бижири. Частырыглар-биле шын ажылдап билири.
2.	Улуг сек, айтырыг, кыйгырыг демдектери. Домакта состернин харылзаазы.			1				
3.	Кым? Чуу? Кымнар?Чулер? деп айтырыгларга харыылаттынар состер.			1				
4.	Канчап тур? Канчанган? Канчаар? деп айтырыгларга харыылаттынар состер.			1				
5.	Хуу аттарга улуг ужук.			1				
6.	Кандыг? деп айтырыгга харыылаттынар состер.			1				
7.	Хыналда диктант.			1				
8.	Частырыглар-биле ажыл			1				
Уннер болгаш ужуктер.								

1.	Уннер болгаш ужуктер.			1	Дылдын, чугаанын кижинин амыдыралынга ужур-дуказын билиндирер. Онаалга, даалга бурузунун улам ханылап, нарыдап ораарын хайгаараарынче кичээнгейни угландырар.	Словарьда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, ону дилеп, шыгжап чанчыгары. Компьютерге ажылдап ооренири.	Тыва дылда сос эгезинде эжеш уннернин шын адалгазын сактып, оларнын ылгалын тодарадыр. Соске ун, ужуктун саны чуге ден эвес болу бээрин тодарадыр. Тускай айтышкын улегер болгаш бодуун алгоритм езугаар кууселде кылыры. Ооредилге мергежилгелерин чыскаап чурумчудары (Мону канчаар кылырыл?). Ажыл-чорудулганын хыналдазынын болгаш демдээнин аргаларын илередири(Бо чуул шын кылдынган бе?). Берге чуулдерни чылдагаанын илередири .	-ажык болгаш ажык эвес ужук, уннерни бот-боттарындан ылгап билири; слог туругзарда ужур-утказы; -уун ажык уннерни шын адап билири; бижикке демдеглээри; -ок-биле адаар ажык уннерни билири, шын бижири; утказын билири; сактып алыры; -ыткыр болгаш дулей уннерни бот-боттарындан ылгаары; -ыткыр [д] [б] деп уннерни сос эгезинге болгаш ортузунга хереглээри, ол уннерни шын адап, лынап билири;	
2.	Ажык уннер болгаш ужуктер. Кыска болгаш уун ажык уннер болгаш ужуктер.			1			Башкы уругларнын кичээнгейин чаа билиглерни ажыдарынче угландырар. Билиг бурузу бодунуу – биле кандыг ажыктыгыл, амыдыралга канчаар хереглеттине бээрил деп чувени уруглар-биле сайгарар.		
3.	Ок-биле адаар ажык уннер. Кадыг(ь) болгаш чымчак(ь) демдектиг состер.			1	Бодунун ажылын шын демдеглеп, унелээринге эптиг арганы башкы-биле чогаадып кылыр.				
4	Диктант. «Торга»			1					
5.	Частырыглар-биле ажыл. Катапташкын. Ун, ужук сайгарылгазы.			1	Ооредилгенин утказын, ажыктыын медеделдиг сайгарып билири.	Чаа чувени билип алыр чуткул-сонуургалын улам сайзырадыр.			
6	Е, ё, ю,я деп ужуктерлиг состер. Ажык эвес уннер.			1					
7	Сос иштинге ажык эвес уннерни шын бижири.			1					
8	Эгезинде п болгаш т бижиир состер. Чанчыл езугаар т-биле бижиир состер.			1					
9	Хыналда диктант			1	Алган билиглерин хынаар				

10.	Частырыглар-биле ажыл.			1				
II – ги улдун Состер.								
1.	Состун тургузуу(составы)			1	Ном ажыглаарынга чанчыктырар; дылга сонuurгалын , номчулга болгаш билиглерже чуткулун хайныктырар. Өөредилгени меделдиг, сорулгалыг болгаш амыдырал – биле харылзаалыг кылдыр тургузар.	Бодунун бодалын аас-биле болгаш бижимел-биле шын, дес-дараалаштыр тодарады. Сорулганы шын салып, ону чедип аларынын аргаларын дилеп , тып билирин ооредир..Эштежип ажылдаарынга ооренир. Бодун ангы-ангы рольдарга киириштирер (удуртур, кууседир	Демнежилге ажылы: эрткен темага хамаарыштыр бижилгелерни аразында айтыржып, аргасуме катчып, ол ышкаш кылыр ажылды улежип билири. Бодунун болгаш эштеринин ажылын унелеп билири. Ооренип турар чуулдерин сайгарып, болуктеп, дненеп, тунеп билиринге оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктырар	Торел состернин ылгавыр демдектерин билири. Артынчы состерни шын бжири.
2.	Состун тургузуу(составы)			1				
3.	Чангыс дазылдыг состер.			1				
4.	Сос иштинге катаптаан ажык эвес уннернин ужуктерин шын бжири.			1				
5.	Тып,тик,ток.тырт.теп., тут деп состерни кожумак шын бжири.			1				
6.	-дыр (-дир,-дур,дүр,-тыр,-тир,-тур,-түр) деп артынчыдарны шын бжири.			1				
7.	Дефистеп бжиир нарын состер.			1				
8.	Диктант			1				

Чугаа кезектери

1.	Ниити билиглэр. Чувэ ады.			1	Уругнун мозу-будужун болгаш онзагайларын сайзырадыры, бир дугаарында оон дуржулгазынга (медегеп, хол-биле тудуп , кылып билир дээш оон-даа оске) даянган болур Ук дуржулга уругнун ог- булезинден , социал хурээлелден, амыдырал чуртталгадан эгелээр	Башкынын дузазы-биле ажылдын сорулгазын шын тодарадыр болгаш тургузар. Бодунун бодалын шын дес-дараалаштыр илередип, оске эш-оору-биле диалогту тургузар. Бодунун харызын ооренген билиинге даянып алгаш шынзыдары. Проект тургузуп билири. Номнун тускай айтып каан демдектерин, словарьдан херек состерни шын тодарадып, тып ооредир. Географтыг аттарга улуг ужукту хереглеп бижири. Башкы биле болгаш эш-оору-биле куусеткен ажылын шын туннээри.	Орус дылдан улегерлеп алган состернин шын бижилгезинге ангы- ангы мергежилгелерни кууседири. Чазыг чок бижири. Шын бижилгенин дурумнерин сагып тургаш дыннап бижири. Айтырыглар болгаш сюжеттиг чурук езугаар домактар чогааткаш, бижири.	Чувелерни коргузер состерге айтырыгларны шын салып билири; домак иштинден ол состерни шын тып билири; -чангыстен болгаш хойнун санынында чувелер аттарын бот-боттарындан болгаш оске состерден ылгап билири; -Улуг эвес созуглелди айтырыглар дузазы-биле дес-дараалаштыр аас-биле, бижимел-биле дамчыдары;
2.	Чувэ ады. Темалыг болуктер аайы-биле ангылаары. Чувэ аттарынын саннарга оскерлири.			1	Оске кижилернин сагыш-сеткилин улежип, сагыш-човап билири.			
3.	Чувэ аттарынын падежтерге оскерлири.			1				
4.	Хуу аттарны шын бижири.			1				
5.	Хоорайлар, суурлар, тайгалар, даглар , хемнер. Холдер, черлер аттары.			1	Өөредилгени медегелдиг, сорулгалыг болгаш амыдырал – биле харылзаалыг кылдыр тургузар.	Географтыг аттарга улуг ужукту хереглеп бижири.	Айтырыглар болгаш сюжеттиг чурук езугаар домактар чогааткаш, бижири.	Чувелерни коргузер состерге айтырыгларны шын салып билири; домак иштинден ол состерни шын тып билири
6,7.	Хыналда диктант.			2				

1.	Демдек ады. Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.			1	Оске кижилернин аас болгаш бижимел чугаанын кол демдектеринче кичээнгейни салыры. Башкынын болгаш эштеринин чугаазын дыннап база медереп билири	Эштежип ажылдаарынга ооренир. Бодун ангы- ангы рольдарга кириштирер (удуртур, кууседир) Херк материалдарны дилеп, тып билири. (янзы-буру номнар, словарь, интернет)	Соске шын айтырыг салгаш, оон дузазы- биле чувени илередир. Чувенин демдээн илередио. Чувенин кылдыныын илередир состерни тодарадыр.	- Чувелернин ылгавыр демдээн коргузер состерни оске состерден ылгап, чугаазынга шын ажыглап билири. Кандыг? деп айтырыгга харыылаттынар удурланышкак уткалыг состерни шын шилип билири.
2.	Демдек аттарынын эн хереглеттинер кожумактары-биле практиктиг таныжылга.			1				
3.	Быжыглаашкын. Демдек ады.			1				
4.	Диктант			1				
5.	Сан ады. Сан адынын дугайында ниити билиг. Тун болгаш дугаар сан аттары.			1			(Канчангаш?Ч уге?) ?). Берге чуулдерни баш удур илередип алыры (Кандыг берегедээшкиннер туруп болурул?). Аждылда частырыгларны илередири болгаш оларны эдери	Созуглелди шын, частырыг чок дыннап бижири. Ооренген дурумненрин шын сагып бижири. Частырыглар-биле шын ажылдап билири.
6.	Эдеринчилер.			1				
7.	Диктант.			1				
8.	Частырыглар-биле ажыл.			1			Демнежилге ажылы: эрткен темага хамаарыштыр	Канчап тур?Канчанган? Канчаар? деп айтырыгларга
9.	Кылыг созу.Ниити билиг. Кылыг созунун болбас хевири.			1				

10.	Кылыг созунун уелерге оскерлири. Кылыг созунун амгы уези.			1	кичээнгейни салыры.		бижилгелерни аразында айтыржыры.	харыылаттынар состер чувелернин кылдыныын илередири
11.	Кылыг созунун эрткен уези. Кылыг созунун келир уези.			1	Дылдын, чугаанын кижинин амыдыралынга ужур-дузазын билиндирер. Онаалга, даалга бурузунун улам ханылап, нарыдап орарын хайгаараарынче кичээнгейни угландыраp.	Чаа чувени билип алыр чуткул-сонуургалын улам сайзырадыр	Ооренип турар чуулдерин сайгарып, болуктеп, дненнеп, тунеп билиринге оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктыраp.	Кылыг созунун амгы, эрткен, келир уелерин шын тодарадып билири.
12.	Быжыглаашкын. Кылыг созунун уелери.			1		Башкынын дузазы-биле ажылдын сорулгазын шын тодарадыр болгаш тургузар. Бодунун бодалын шын дес-дараалаштыр илередип, оске эш-оору-биле диалогту тургузар. Бодунун харыызын ооренген билиинге даянып алгаш шынзыдары.		
13	Диктант			1	Онаалга, даалга бурузунун улам ханылап, нарыдап орарын хайгаараарынче кичээнгейни угландыраp.	Эрткен темага хамаарыштыр билиглерин аразында айтыржып, арга-суме кадары.	Канчангаш?Чуге?)?). Бергечуулдернибаш удурилередиपालыры (Кандыгберегедээш киннертурупболурул?). Аждылда частырыгларны илередири болгаш оларны	Чугаа кезектеринин хевирлерин бот-боттарындан ылгап, айтырыг дузазы-биле тодарадыры. Чугаа кезектерин домактан шын тодарадып биолири, шын айтырыг салып билири.
14	Частырыглар-биле ажыл. Катаптааашкын. Чугаа кезектери.			1				
15	Катаптаашкын. Чугаа кезектери.			1				

1	Домак дугайында ниити билиг.			1	Ооредилгени меделдиг,	Бацкы уругларнын кичээнгейин чаа	Ооренип турар чуулдерин сайгарып,	-домакта соотерни санаары; -состен уннерни
---	------------------------------	--	--	---	-----------------------	----------------------------------	-----------------------------------	---

2	Домак болгаш чугаа.			1	сорулгалыг болгаш амыдырал – биле харылзаалыг кылдыр тургузар	билиглерни ажыдарынче угландырал. Билиг бурузу бодунуу – биле кандыг ажыктыгыл, Оон туннелинге чедеринин болдунар аргаларын тодарадып билирин ооредир	болуктеп, дненнеп, тунеп билиринге оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктырал.	ылгаары. -ун,ужукту ылгаары.
3	Медээ,айтырыг, кыйгырыг домактары.			1				
4	Медээ,айтырыг, кыйгырыг домактары.			1				
5	Домактын чугула кежигуннери.			1				
IV – ку улдун								
6	Ийиги чергенин кежигуннери.			1	Оске кижилернин аас болгаш бижимел чугаанын кол демдектеринче кичээнгейни салыры. Башкынын болгаш эштеринин чугаазын дыннап база медереп билири Онаалга, даалга бурузунун улам ханылап, нарыыдап орарын хайгаараарынче кичээнгейни угландырал.	Башкынын дузазы-биле ажылдын сорулгазын шын тодарадыр болгаш тургузар. Бодунун бодалын шын дес-дараалаштыр илередип, оске эш-оору-биле диалогту тургузар. Бодунун харызын ооренген билиинге даянып алгаш шынзыдары. Номнун тускай айтып каан демдектерин, словарьдан херек состерни шын тодарадып, тып ооредир. Башкы биле болгаш эш-оору-биле куусеткен ажылын шын туннээри.	Ажыл-чорудулганын хыналдазынын болгаш демдээнин аргаларын илередири(Бо чуул шын кылдырган бе?). Берге чуулдерни чылдагаанын илередири Аждылда частырыгларны илередири болгаш оларны эдери(Частырыглар бар ирги бе?). Демнежилге ажылы: эрткен темага хамаарыштыр бижилгелерни аразында айтыржып, арга-суме катчып, ол ышкаш кылыр ажылды улежип билири. Бодунун болгаш эштеринин ажылын унелеп билири.	Домактын тургузуун, ону шын бжиирин билири; Домактын утка аайы-биле хевирлери; Домактын чугула кежигуннерин ылгап билири. Оларны домактан шын илередип, тывары. Чугаа кезектерин домактан шын тодарадып биолири, шын айтырыг салып билири.Созуглед и шын, частырыг чок дыннап бжиيري. Ооренген дурумненрин шын сагып бжиيري. Частырыглар-биле шын ажылдап билири.
7	Домактын чугула кежигуннери болгаш ийиги чергенин кежигуннери.			1				
8	Домакта саннай адаан состернин аразынга биче сек.			1				
9	Домакта состернин харылзаазы.			1				
10	Домакта состернин харылзаазы.			1				
11	Созуглед.			1				
12	Чыл дургузунда ооренген чуулдерни катаптаары. Уннер болгаш ужуктер. Состун составы.			2				
13	Чыл дургузунда ооренген чуулдерни катаптаары. Чуве ады. Демдек ады сан ады.			2				
14	Кылыг созу. Чуве ады.			2				
15	Хыналда диктант.			1				
16	Частырыглар-биле			1				

	ажыл. Катаптаашкын.							
17	Ниити катаптаашкын							